

διὰ τῆς ἀγάντης ἀναφορᾶς πρὸς τὸν θεὸν καὶ ἐπινέοχεται εἰς τὴν οἰκεῖαν ἀρχήν· ἐν τῷ ἐπέκεινα βίᾳ ἀποβάλλουσα τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα, τὴν ἴδιαν βιούλησιν καὶ ἐνέργειαν καὶ αὐτοσυγειδησίαν ἔνοῦται μετὰ τοῦ θεοῦ, θεοῦται¹.

Εἶναι προφανῆς ἡ δεῖ ποντὸς τοῦ συστήματος διάρκουσα ἀρχὴ καθ' ᾧ ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπορρέουσι πάντα ὡς φιτεινὰ οὐίματα· φανερὸν δὲ ὁσαιάτως ἡ διμοτάτης πρὸς τὴν νέαν πλαστικὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ τῆς Καββάλας θεοσοφία προσθυμέται ὡς ἀρχὴν τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπορροὴν πάντων, δὲν δύναται γὰρ ἐκρύψῃ ὅλης τὸν διασμόν. Λιότι παραδέχεται μὲν τὴν ἀπορροὴν πάντων ἐκ τοῦ θεοῦ ποιεῖται δὲ πάλιν διάκρισιν δύο ἀντιθέτων κόσμων, τοῦ πόρου τοῦ φιτοῦ καὶ τοῦ κόστιου τοῦ σκότους².

§ 3. Ἰουδαῖοι φιλόσοφοι.

1. Ἀντίθετιν πρὸς τὴν ματικὴν Καββάλαν ποιεῖ ἡ φιλόσοφος θεολογία, ἡς ἡ ἐμφάνισις ἀγίαται εἰς τὴν πρὸς τοὺς "Ἐκκλησίας καὶ τοὺς Μωαμεθανοὺς ἐπικοινωνίαν τῶν Ἰουδαίων". Πρῶτος Ἰουδαῖος φιλόσοφος μνημονεύεται ὁ Ἰουδὲκ μετέρ Σαλομὼν *Isriteli*, διοτε ἔζη ἐν Αἴγυπτῳ μεταξὺ τῶν ἑτῶν 840 καὶ 940 καὶ ἦτο λεπός ἐν τῇ Αἴλῃ τοῦ χαλίφου. Τὸ κύριον ζῷον τοῦτο ἀγαρέθεται εἰς τὴν λατοικήν, περὶ ᾧν συντόνιος ἀσχοληθεῖς κατέλιπε πολλὰ εὐρέτης διαδοθέντα παγγεῖλατα³. Ἀλλατ δὲ πρωγματεῖται⁴ περιέχουσιν διανοὶ μετὰ λατοικῶν

καὶ ἕνα βίον, ὥπερ ἐπισχύωσι καὶ αμετληφθοτινὸν ἀλλίζεις, καθὼς τυρλὸς καὶ χωλάς. Ἐάν δὲ μόνον ἡ ἐτέρα χρῆστη τῆς βιογένειας τῆς ἀλλαγῆς ἔργειαν πρὸς ταῦτην καὶ τρέφεται διὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Λύτ. 244, 246 ἔξ.

¹ Λύτ. 247 ἔξ. 249, 252.

² Ἐπιθ. πρὸς τοῖς ελρημένοις *Ginsburg*, The Kabbalah, its doctrines, development and literature, 1865.—*B. Pick*, The Cabala, its influence on Judaism and Christianity 1914.—*D. Neumark*, Gesch. der jüd. Philosophie 1, 179 ἔξ.

³ Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπέδρασεν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους κυρίως διὰ τῶν Ἀράβων.

⁴ Τοιαῦτα είναι τὰ *Liber diaetarum*, *Liber urinarii*, *Liber febriū*, *Liber de gradibus*, ὅπια Κωνσταντίνος ὁ Ἀρρικανὸς μετέρρρεψεν ἐκ τῆς ἀραβικῆς.

⁵ Τοιαῦται είναι τὸ «βιβλίον τῶν δρισμῶν» καὶ τὸ βιβλίον τῶν στον

καὶ φυσικῶν ἐννοιῶν ἀναμεμιγμένα φιλοσοφικὰ διανοήματα, μίαν μαρτυροῦσι περιεργίαν μᾶλλον ἢ πρωτοτυπίαν. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀριστοτελικῆς¹ καὶ κατ' ἔξοχὴν τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Διότι διδάσκεται ἡ ἐκ τῶν ἀνωτέρων δύντων ἀπόρροια τῶν κατωτέρων ὡς σκιᾶς ἐκείνων. Οὗτος ἔχομεν τὴν προϊοῦσαν σειρὰν νοῦ καὶ ψυχῆς καὶ σφραγῖδος καὶ ὑλῆς (τῶν τεσσάρων στοιχείων). Εἶναι δὲ σημειώσεως οὐειον ὅτι αἱ συμπιλήσεις τοῦ Ἰσαὰκ δὲν ἦσαν ἀνωφελεῖς καὶ ἀμοιβούσιοι ἴστορικῆς σκουδαιότητος, διότε οἱ σχολαστικοὶ τοῦ 13ου αἰώνος πλαισιέμποιοι συχνάκις εἰς τὸ «βιβλίον τῶν ὁρισμῶν» καὶ ἀρύνονται ἐξ αὐτοῦ τὸν τῆς ἀληθείας ὁρισμόν, καθ' ὃν *veritas est adaequatio rei et intellectus*².

Ι Ιολλῆς ὑπέρτερος τοῦ Ἰσαὰκ εἶναι δὲ τὴν θρησκείαν διὰ τῆς ἐπιστήμης προσθυμηθεὶς νὰ θεμελιώσῃ Σααδίας (Saadja). Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Φαινοὺμ τῆς Αἴγυπτου περὶ τὸ 892 καὶ προέστη τῷ 928 τῆς ἐν Σάρδικ (πιστὸν τὴν Βαβυλῶνα) ιουδαϊκῆς Ἀκαδημείας. Διὰ τὰς περὶ τῶν ὁρισθεῖσῶν Ἰουδαίων γνώμας αὗτοῦ ἦναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ ἐν τῇ ἐφημίᾳ συνέγραψε μέχρι τοῦ θανάτου ἐπελθόντος τῷ 942. Τῶν ἔργων τὸ σπουδαιότατον εἶναι τὸ «περὶ πίστεως καὶ γνώσεως» ἢ «Νόμοι πίστεως καὶ νοῦ» (Kitâb—al Amâniât), διπερ τῷ 932 συνταχθὲν περιέται νὰ δεῖξῃ ὅτι δὲ οὐδὲν οὐδὲν Νόμος εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν γοῦν καὶ ὅτι τὰ ἀντίθετα δόγματα καὶ φιλοσοφήματα εἶναι ἀγνοπόστατα. Ἀγαπεῖ ίδια τοὺς Ἀτομικοὺς καὶ τοὺς δυϊστάς, τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τοὺς ὄπαδοὺς τῆς περὶ ἀπορροῆς θεωρίας, τοὺς σοφιστὰς καὶ μάλιστα τοὺς σκεπτικούς, περὶ ὧν λέγει ὅτι ἀριστον εἶναι νὰ καταλίπωμεν νῆστεις ἢ νὰ ἐντρέψωμεν πληγὰς μέχρις οὗ κλαύσωσι. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ συνταχθὲν καὶ δἰς εἰς τὴν ἑβραϊκὴν μεταφρα-

ζείων». Καὶ αὗται ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ συγγραφεῖσαι μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἑβραϊκὴν καὶ τὴν λατινικήν. Πάντα τὰ ἔργα τοῦ Ἰσαὰκ ἔξεδόθησαν ἐν Λογδόνῳ τῷ 1515. *‘Ρητέον δ’ ὅτι ἀποδίδεται αὐτῷ καὶ ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον Ἱεζιρὰ* (ἐκδοθὲν τῷ 1902 ὑπὸ Μεμ. (Grossberg)). Τὸ ὑπόμνημα, καὶ ἀν μὴ εἶναι γνήσιον, πάντως συνετάχθη κατὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἰσαὰκ.

¹ Ηαρέχεται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲ ὁρισμὸς τῶν στοιχείων καὶ τῆς ψυχῆς καὶ γίνεται ἡ διάκρισις τῶν αἰτίων.

² “Επιθ. J. Guttmann, Die philosophischen Lehren des Isaak ben Salomon Israeli, 1911.—D. Neumark, Gesch. d. Jüd Philosophie d. Mittelalt. I, σ. 412 ἔξ.

σθὲν¹ περιέχει πλὴν τῆς εἰσαγωγῆς δέκα μέρη². Λιὸν τῆς φιλοσοφίας, λέγει, ἡς ἔργον εἶναι γὰρ πορίσῃ τῇ διαγοήσει τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀληθειαν, θεμελιοῦται ἡ πίστις καὶ ἀποκαρύεται πᾶσι παντὶ τῆς θρησκείας προσβολῇ³. Ἀποδεικνύεται πολλαχῶς ἡ τοῦ Θεοῦ ἁγότης⁴, ἐξ ἣς συνάγεται ἡ ζωή, ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ παντοπρᾶ. Ταῦτα εἶναι τὰ τούτα κυριότατα κατηγορήματα τοῦ Θεοῦ μὴ μεταβιβάλλοντα τὸ παρόπαν τὴν ἁγότητα αὐτοῦ καὶ ἐξαγγέλλοντα μόνον τὴν θείαν οὐδείν⁵. Ὁ δὲ πόσιμος ἐδημιουργήθη ἐχθρός ἡ τοῦ μηδενὸς κατὰ τούτον ήμερος λανθάνοντα⁶. Τὴν οὐδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἡ φυσή, οὐτὶς δὲν εἶναι ἴδιότης τοῦ σώματος ἀλλὰ μὲν τοῦ Θεοῦ ἐδημιουργήθη ἀνώτερος καὶ αὐθεορείδης φύσις, διανυεστέρα καὶ καθηεστέρα τῶν οὐδαιγένων παραπόνων. Συνδεθεῖσαι τῷ σώματι καὶ ἔδρᾳ ἔχοντι τὴν καρδίαν ἐμπρατυῖσται μετὰ τοῦ δινάμεων, τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀπιθομίας παὶ τοῦ Θεοῦ. Λίτην δὲ τῆς τουαύτης συνδέομες εἶναι ἡ ἀνάτοιξις ἑδίου ἐνεργειῶν πόνος ἐπίτευξιν τελείας εὐκεστοῦς καὶ ἀεδίου μακαριότητος⁷. Η φυσὴ δὲν συναποθηγήσει τῷ σώματι ἀλλὰ ἐπιτελεῖ καὶ διατελεῖ μιάζοντα

¹ Τὸ ἔργον μετεφράσθη εἰς τὴν Ἑβραιῶν· οὐτὶς μεταφράσθη τὸν 12ον αἰῶνα· ἡ δὲ ἔτέρα τῶν μεταφράσεων συγεικέσθη τῷ Ι. Ιερούλα ιερού Τίββου.

² Ταῦτα διαλαμψάνουσι πατά σειράν 1) περὶ τῆς δημιουργίας παὶ μερῆς τοῦ κόσμου 2) περὶ τῆς ἁγότητος τοῦ δημιουργοῦ 3) περὶ νόμου παὶ ἀποκαλύφεως 4) περὶ πίστεως καὶ ἀπιστίας, περὶ δικαιοσύνης παὶ ἀνγκαιοθεοῖς 5) περὶ εὐεργεσίας καὶ ἐνοχῆς 6) περὶ τῆς οὐσίας τῆς φυσῆς παὶ τῆς ἀληθινασίας αὐτῆς⁸ 7) περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν⁹ 8) περὶ ἀποίτεροις¹⁰ 9) περὶ ἀμιτιῆς καὶ τιμωρίας¹¹ 10) περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀγθύνοντος.

³ Τὴν ἀληθῆ ἔρευναν δὲν ἀπαγορεύει ὁ Θεὸς ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἐνοντέοντος κελεύει ὅποις διὰ τῆς ἔρευνῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας βεβαιώμεν τὴν πεποίθησην περὶ πάντων, ὅσα οἱ προφῆται ὡς πίστιν ἐξαγγέλλουσιν. Η πίστις καὶ η ειστὴν προσήκει εἰς τοὺς μὴ δυναμένους γὰρ ἀγαζθῶσιν εἰς ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, τοῖς δὲ λοιποῖς εἶναι μόνον προοδοποίησις τῆς γνώσεως καὶ ἐπανεψηθῆσας τῆς ἀληθείας. Βεβαίως πᾶν τὸ οὐδὲ τῆς πίστεως παρεχόμενον ἥδηνατο ὁ ἀγθυνοτος γὰρ μάθη μόνος διὰ τῆς διαγοήσεως ἀλλὰ πάντως οὐδὲ πατερόθεον τοῦτο μετὰ μαρρὸν χρόνον καὶ διὰ πολλῶν δυσχερειῶν. Μετάρρ. Εύαρτ. σ. 1. Ζε. 41. εξ. 41.

⁴ Πλὴν ἄλλων λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ὃς δημιουργός τῶν οὐρανῶν εἶναι ἔκτος αὐτῶν καὶ διάφροδος καὶ κατ' ἀχολούθιαν εῖσ. Εὐθ. ἀγωτ. 125 εξ. 133 εξ. 141.

⁵ Οἱ χριστιανοί, λέγει, ἐπλαγήθησαν, θεωρήσαντες τὴν ζωήν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν παντοδυναμίαν ἔκτος τῆς οὐσίας καὶ ἐκλαβόντες ὡς τοιμὴν προσώπων. Αὐτ. σ. 145 εξ. 148.

⁶ Αὐτ. σ. 53. 56 εξ. 64. 66.

⁷ Αὐτ. 341. 344 εξ. 347 εξ.

χωρὶς ἀπὸ αὐτοῦ μέχρι τέλους τοῦ κόσμου. Τότε δὲ θὰ ἔνωθῇ πάλιν πρὸς τὸ σῶμα καὶ θὰ τύχῃ τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς ἢ τιμωρίας. Ὁ ἀνθρώπος ἔχει βούλησιν ἐλευθέρων καὶ οὕτε εἰς εὑπείθειαν οὕτε εἰς ἀπειθαρχίαν ἀναγκάζεται¹.

Ἐκ τῶν εἰδημένων καθίσταται φρανερὸν ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας τοῦ Σααδία εἶναι διμόλογον πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν ὁρθοδοξίαν². Ἐπίδρασιν δὲ ἀφιστοτελικὴν δὲν ἔνορῶμεν μεγάλην· διότι γνώσκει μὲν τὴν λογικὴν καὶ μάλιστα τὴν περὶ κατηγοριῶν θεωρίαν τοῦ Ἀφιστοτέλους ἀλλὰ καταπολεμεῖ ἄλλας τε δοξασίας αὐτοῦ καὶ κατ' ἔξοχὴν περὶ ἀκόσμου ἀδιότητος³.

Ξ. Η φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη καὶ γραμματεία τῶν Ἰουδαίων ἀνεπτύχθη κατ' ἔξοχὴν ἐν Ἱσπανίᾳ, ἵτις ἀνάπτυξις προῆλθεν ἐκ τῆς μεγάλης ἐλευθερίας τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ κράτους τοῦ ἀραβικοῦ. Ἐκ τῶν ἐκεῖ φιλοσοφησάντων μακρινεύεται πρῶτος ὁ Σαλομὼν ἦεν *Gebirol* (ἢ *Gatbirol*), ὃστις ὑπὸ τῶν χριστιανῶν σχολαστικῶν ἐκλαμβάνεται ὡς "Ἄραρφ φιλόσοφος καὶ ὀνομάζεται Ἀβίκεβρων (Avicenbra) ⁴. Οὗτος γεννηθεὶς ἐν Μαλάγᾳ περὶ τὸ ἔτος 1020 ἔζεπαιδεύθη ἐν Σαραγόσσῃ καὶ ἔδρασε μέχρι τοῦ 1070 ὃς θρησκευτικὸς ποιητής⁵, ἥθιστολόγος⁶ καὶ φιλόσοφος. Τὸ κυριότατον σύγγραμμα αὐτοῦ ἐπιγράφεται «Πίηγὴ τῆς ζωῆς» (*Rouis zitne*) καὶ συνετάχθη ἐν μορφῇ διαλογικῇ⁷. Ὁ Ἰουδαῖος φιλόσοφος δὲν ἔγινετο τὸ ἔργο τοῦ Πλωτίνου

¹ Λύτ. 364 Ἑ. 368.

² Καὶ δῆμος εἶναι ἀμα ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἰουδαίου τούτου πολὺ παρεμφερῆς πρὸς τὴν σχολαστικὴν τῶν χριστιανῶν διδασκαλίαν τοῦ 13^{οῦ} αἰώνος, ἢν παρακατιώντες θὰ ἴδωμεν.

³ Ἰδὲ *J. Guttman*, *Die Religionsphilosophie des Saadia*, 1882.—*J. Ullmann*, *Der Caon Saadia. Sein Leben und seine Werke*, 1926. Ἰδε καὶ *Überweg-Geyer*, σ. 725 Ἑ.

⁴ Ὅτι δὲ ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν ὀνομαζόμενος Avicenbra είναι οὐδεὶς ἄλλος ἢ δὲ Ἰουδαῖος Gebirol, ἔδειξεν ὁ *Munk*, *Literaturblatt des Orients*, 1845.

⁵ Ἐπιθ. *Munk. Mélanges* σ. 159 Ἑ.—*Mich. Sachs*, *Die religiöse Poesie der Juden in Spanien*, σ. 3 Ἑ.—*Abr. Griger*, *Salomon Gebirol und seine Dichtungen*, 1867.

⁶ Περὶ βελτιώσεως τῶν ἥθεων πραγματείαν συνέταξε τῷ ἔτει 1015, ἵτις μετεφράσθη εἰς τὴν ἑβραϊκὴν τῷ 1167 καὶ ἔξεδόθη τῷ 1562 καὶ 1804.

⁷ Τὸ ἀριθμικὸν πρωτότυπον ἀπόλλετο σόζεται δὲ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Ἰωάννου Ἱσπανοῦ καὶ τοῦ Δομινίκου Gundissalvi. Σύνοψιν ἐποιήσατο ἐν

ἀλλὰ μόνον φευδώνυμά τεγμα συγγράμματα, ἀτινα οὐδὲν ἄλλο ἥσαν παρὰ νέα πλατωνικὰ συμπτιλήματα ἐν ἀραβικαῖς μεταφράσεσιν¹. Ἐκ τούτων δὴ φαίνεται ὅτι ἡρόύσατο τὰς ἑαυτοῦ θεωρίας. Άλτιν τοῦ κόσμου παραδέχεται τὴν θείαν βούλησιν ἐκδεχόμενος αὐτὴν ὡς δημιουργικὸν θεῖον λόγον, ἐν φαραρέχεται ἡ πρώτη πάτης οὐσίας καὶ πάσης κινήσεως ἀρχή. Ὁ κόσμος θεῖος εἶναι ἀποφθοῇ τῆς θείας οὐσίας ἄλλα προϊδν δημιουργικῆς ἔνεργειας τῆς θείας βούλήσεως. Ἐνῷ οἱ Ἀραβεῖς ἀριστοτελικοὶ γάντα ἐν τῆς θείας νοήσεως ἔξαρτοντες ἀπέφανον τὸν κόσμον ἡντιγκαλαγή ἀποφυσίην, ὁ Gebirol θέτει μεγαλὸν θεοῦ καὶ κόσμου τὴν θείαν βούλησιν καὶ δι' αὐτῆς ἐρμηνεύει ἐκ τοῦ μηδενὸς τὴν δημιουργίαν. Πλὴν ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ κοσμικοῦ αριστεράτος συγκροτήσει ἀναφαίνονται καὶ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τούτῳ νέα πλατωνικὰ διανοήματα καὶ περιφερέεται ἡ ἔνγονα τῆς δημιουργίας. Θεὸς καὶ κόσμος, λέγει, ζοτανται ἀποτάτοι ἄλλήλων, ματε δὲν δύνασαι νὶ κρατῇ μετῶν ἀμεσος σχέσις ἀλλ' ἀνάγκη νὶ μιάρχη διάμεσον μέλος, μιερο ἐκείνη ἀμφότερα ἄγει εἰς ἀναφροδάν. Τὸ διάμεσον δὲ μέλος εἶναι πλεῖστος νοερῶν ὅντων, μτινα ἐν συνεχεῖ βαθμιαίᾳ διαδοχῇ κατέρχονται ἀπὸ τοῦ θεοῦ μέχρι τοῦ τῶν σωμάτων κόπτου². Ηρότον μετὰ τὸν θεὸν ἔρχεται δι καθολικὸς νοῦς, ἐξ οὗ ἀπορρέει ἡ τοῦ κόσμου φυχὴ καὶ τέλος ἐκ ταύτης ἡ φύσις, τουτέστιν ἡ δύναμις ἡ ἀμέτωπος τὸν σωματικὸν κόσμον γεννῶσα, ἐμψυχοῦσα καὶ διέκομπται. Βέτειδη δὲ ἡ φυχὴ εἶναι τριτή, φυσικὴ δηλαδὴ καὶ αἰσθητικὴ καὶ λογική, διεκρίνεται ἡ καθολικὴ ἐκείνη φυχὴ εἰς τοὺς διὸ κατ' ἀκρίβειαν τὰ μεταένθ θεοῦ καὶ σωματικοῦ κόσμου διάμεσα μέλη εἶναι οὐχὶ τοεῖς ἄλλα πέντε ἀπλαῖς οὐσίαι, τ. ἐ. δι καθολικὸς νοῦς, ἡ λογικὴ φυχὴ, ἡ αἰσθητικὴ φυχὴ, ἡ φυσικὴ φυχὴ, ἡ φύσις. () καθολικὸς νοῦς σύγκεται ἐξ ὅλης καὶ εἴδους. Ἐκ

γλώσσῃ ἑβραϊκῇ κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ὁ Ἰουδαῖος φιλόσοφος Schlem Tob ibn Falaguera, ἡς περιλήφεις μετάφραστην γαλλικήν παρέχει ὁ Munk ἐν τῷ ἔργῳ *Mélanges de philos.* Juive et arabe.

¹ Τοιαῦτα ἥσαν κατὰ τὸν Munk (*Mélanges*, σ. 240 ἐξ.) τὰ Στοιχεῖα τῆς θεολογίας τοῦ Πρόκλου, ψ. Ἐμπεδοκλέους περὶ τῶν πέντε στοιχείων, ψ. Ἀριστοτέλους θεολογία, περιλαμβάνουσα τὴν νέαν πλατωνικὴν θεωρίαν περὶ θεοῦ καὶ ἀπορροῶν, περὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς τοῦ κόσμου φυχῆς, ἔτι δὲ τὸ βιβλίον *De causis* περιέχον ἀμα νέας πλατωνικᾶς θεωρίας κατὰ μέγι μέρος ἐκ τοῦ Πρόκλου κατὰ λέξιν εἰλημμένας. Εἰς παραπλήσια τῷ Munk πορθεματα καταλήγουσι καὶ ἄλλοι ἔρευνηται, ὡς δ. J. Guttman καὶ δ. D. Kaufmann. Πρβλ. καὶ Überweg-Geyer, σ. 337.

² Αὐτ. σ. 189 ἐξ. 194 ἐξ.

τοῦ νοῦ δὲ ἡ ὕλη διὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ τῆς φύσεως κατέρχεται εἰς τὸν σωματικὸν κόσμον καὶ καθίσταται αἰσθητή· ώσαύτως ἐξ ἔκείνου κατέρχονται εἰς τὸν σωματικὸν κόσμον πᾶσαι αἱ μορφαὶ (τὰ εἴδη). Ὁ κατώτερος δόρα κόσμος εἶναι ἀπείκασμα τοῦ ἀνωτέρου. Ὅπως δὲ πᾶν εἶδος καὶ πᾶσα ὕλη, οὗτο καὶ πᾶσα ἐνέργεια καὶ κίνησις τοῦ σωματικοῦ κόσμου κατάγεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρου νοεροῦ· οὐδὲν σῶμα ἔχει ἴδιαν ἐνέργειαν ἀλλὰ πᾶσα σωματικὴ ἐνέργεια ἀνάγεται εἰς τὰς νοερὰς δύναμεις καὶ ἐμμέσως εἰς τὴν θείαν βούλησιν¹. Εἰ καὶ τὰ διάμεσα μεταξὺ θεοῦ καὶ σωματικοῦ κόσμου μέλη ὡς νοερὰ δύντα ἀποκλείουσι τὸ σωματικόν, δύμως ἔχουσιν ἀντ² αὐτοῦ τὴν ὕλην³. Μόνος ὁ θεὸς ὁ πάλιντος ἐνάς ἀποκλείει ὕλως τὴν ὕλην καὶ εἶναι καθαρὸν εἶδος⁴.

Εἶναι εὔδηλον ὅτι παρὰ τὴν παραδοχὴν τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας ἐμφανίζονται νέα πλατωνικὰ διανοήματα. Ὅτι δὲ δύμως πρὸς ταῦτα δυσκόλως συμβιβάζεται ἡ τῆς δημιουργίας ἔννοια, εἶναι προφανές. Ὅπότε δηλαδὴ πᾶσα ὑπαρξία προέρχεται διὰ συνεχοῦς ἐκροής τοῦ κατωτέρου ἐκ τοῦ ἀνωτέρου, ἀποβαίνει ἀδικινότον τὸ ὅτι μόνος δὲ καθολικὸς νοῦς προέρχεται ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχὶ κατὰ τοῦτο τὸν τρόπον ἀλλὰ διὰ δημιουργίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Gebirol δὲν ἐπέδρασε μὲν ἐπὶ τοὺς μεταγενεστέρους Ἰουδαίους⁵, παρ’ ὃν ἐτύγχανον τιμῆς μόνον τὰ ποιήματα καὶ τὰ ἥθικὰ συγγράμματα ἔκείνου, ἀλλ’ ἔσχε μεγάλην διοπὴν εἰς τὸν χριστιανὸν σχολαστικὸν⁶.

¹ Λύτ. 199. 194. ἑξ.

² Ἡ νοερὰ ὕλη καὶ ἡ σωματικὴ ὕλη εἶναι εἴδη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς, τῆς γενικῆς, ὕλης. Ἀλβέρτος δὲ μέγας (*Summa totius theolog.* 1, 4, 20) παρατηρεῖ ὅτι δὲ Gebirol ἐδόξαζεν ὅτι «spiritualium et corporalium materia una est». Εἶναι εὖνόητον ὅτι ὕλη ἐνταῦθα δὲν σημαίνει κατ² ἀνάγκην τὸ σῶμα ἀλλ’ ἀπλῶς δύναμιν, τὸ δυνάμει καὶ οὐχὶ ἐνεργείᾳ δν.

³ Λύτ. 203. ἑξ.

⁴ Αἴτιον κυριώτατον εἶναι τὸ ὅτι ἡ τοῦ Gebirol διδασκαλία προσήγγιζε τῇ πανθεϊκῇ καὶ ἀπέκλινε τῆς αὐτοτρόπας μονοθεϊστικῆς.

⁵ Ἐπιθ. Munk, *Mélanges de philosophie juive et arabe*, 1859. — J. Guttman, *Die Philosophie des Salomon Ibn Gabirol*, 1889. τοῦ αὐτοῦ, *Die Scholastik des 13 Jahrh.* κ.τ.λ., 1902. — D. Kaufmann, *Studien über Salomon ibn Gabirol*, 1900. — M. Wittmann, *Die Stellung d. hl. Thomas von Aquin. zu Avencebrol* (ἐν τῷ Archiv. f. Gesch. d. Philosophie, 13, σ. 147 ἑξ.), 1900.—Πβλ. καὶ Überweg—Geyer, σ. 726.

4. Τῷ Σαιδίᾳ ἴρωκονθησε περὶ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰώνος ὁ *Bachja ibn Pacula* συγγράψας περὶ τῶν καθηκόντων τῆς καρδίας¹, ἐν φ συγγράμματι δοκιμίωνος ὅποι τῆς περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ θεοῦ² θεοφοίας διαγράφει ἀπηρτισμένον εἴστιμο τῆς θεοτάτης ἡθικής. Ο δὲ *'Ιούδας μπὲρ Σαμωνὶς Ηὐλερί* ἐκ Κιονίδης (1080—1150), περιστονιος θρησκευτικῶν ἔργων ποιητὴς³ ἀποφαίνεται ἐν τῷ βιβλίῳ αὗτοῦ *Al-Charati* εἶμενος περὶ τῆς μοναχικότητος καὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀποφέλτον τὴν ἀποτοτελικήν διδασκαλίαν τὴν οὐδεμίαν ἐν χρόνῳ δοξῆν τοῦ πόρτου παραδεχομένην⁴. Παρεπιρροῦς τοῖς γένοις μλετιωνικοῖς θέτει τὸ ὄποικον μέτρον πάντα θετικὸν διορισμὸν καὶ ἀποτελεῖ κάπιαν καὶ εἰσέβιαν· δρούμος δὲ τῷ Σεβίτοι έχει τάσιν μιστικήν⁵.

5. *Ο 'Ιωάννης Ζαΐδης* (ἀποθίνειν τῷ 1149) συγγραφές τοῦ «Μικροκόσμου», πρωτεγγίζει μᾶλλον τοὺς νέους πλατανούποις ἢ τῷ *'Αριστοτέλει*. Έπει τῆς δημιουργίας ἡγούμενος ἀποκλείει τὴν νόμον καὶ τὸν λογισμὸν τοῦ θεοῦ, γνωματώντι δ' αὐτὸν θεοῦ τὴν μηδέσιν μικλῶς γνωστομενούντος νὰ διανείμοιτεν αὐτῷ πατηγορήματι⁶. Ο δὲ *Άβραμὸς μπὲρ Ιωνίδης* (1161) ἐν προσθετῇ γλώσσῃ τῷ Ελλήνι *Η ἵψηλή πάστερ*, ἐν ᾧ διερμηνεῖ τὴν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας παταπολεμεῖ δὲ τὴν νέαν πλατανούποιν θεογούσαν

¹ Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐν ἑβραικῇ μεταφράσθη Ἐβραῖον τὸ ποτὲ μοχλὸν ἐν Νεαπόλει τῷ 1490. Γερμανικόν μετάφρασμα ἀποικόσιο ὁ R. Fürstenthal, 1836.

² Η γνῶσις τῶν ἀποδεξεων τοῦ διτ. ὄποικη θεοῦ νὰ είναι εἰς αρίστειαν, λέγεται, ἐκάστῳ καθηκόν θρησκευτικόν.

³ Ο *Ηαλεϊ* ἦτο ἔνθους καὶ πιστὸς εἰς τὰς παραδόσιες· μὴ ἀριστούμενος εἰς τὸ νὰ δηργῇ τὸν *'Ισραὴλ* ἡθικάτοις νὰ ἀποθένῃ ἐν τῇ γῇ τῶν πατέρων. Κατέλιπε λουτόν τὴν *'Ιστινγίαν* καὶ ἡραγκάσθη· διὸ τῶν ἐναντίον ἀγέρμον νὰ πλεύσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μὴ πειθεῖς δὲ ὅποι τὸν πομποκλείον νὰ παραφείνῃ ἐν Καΐρῳ ἐμελλε νὰ ξεληφθῇ εἰς Τύρον καὶ Λαρισσόν. Ήγεινοῖς παταλεῖται ἡμᾶς πᾶσα περὶ αὗτοῦ εἴδησις καὶ μόνον λέγεται ὅτι ἐφονεύθη ὅποι *"Ἄριφλος παρὰ τὰς πόλας τῆς Ιερουσαλήμ* ὃδον τῶν ὥρων σύντοι εἰς τὴν Σιών.

⁴ Διὸν πιστεῖται εἰς τὸν θεόν τῶν σοφῶν καὶ τῶν φιλοσόφων ὡλλακτικόν εἰς τὸν θεόν τοῦ *Άβραμοῦ*, τοῦ *'Ισαὰκ* καὶ τοῦ *'Ιακώβ* τὸν λογρόσιμον ὅποι τῆς Αἴγυπτου τοὺς νέοντος *'Ισραὴλ* καὶ πορίσαντα αὐτοῖς τὴν γῆν Χαναάν.

⁵ *Επιθ. Jul. Guttman. Das Verhältn. nos von Religion und Philosophie bei Jēluda Halevi, 1911.—H. Wolfson, Maimonides auf Halevi, 1912.—Fr. Rosenthal, Sechzig Hymnen und Gedichte des Jel. Halevi, 1923.*

⁶ *Überweg-Geyer, σ. 338, 726.*

τοῦ Gebirot. Ιδίᾳ διαλαμβάνει περὶ τῆς ἐκευθεσίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως¹.

Σπουδαιότατος τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἰουδαίον φιλοσόφων ἐγένετο ὁ Μαϊμονίδης.

§ 4. Μωϋσῆς Μαϊμονίδης.

1. *Βίος καὶ συγγραφὴ.* Ὅ Μωϋσῆς Μαϊμονίδης, υἱὸς τοῦ δι-
κιοτοῦ Μαϊμονίου γεννήθη τῷ 1135 ἐν Κορδούνῃ τῆς Ἰσπανίας καὶ
θύδεύθη τὸ πρῶτον γράμματα παρὰ τοῦ πατρός. Πρωτότος ἐπράπη εἰς
τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἐπλούθισε τὸν Ἀριστοτέλη ἔχον διδηγὸν τὸν
Ἀριστοτέλην² τὸν μαθητῶν³ αὐτοῦ. Καταδιοχθεὶς δὲς αἱρετικὸς
ὑπὸ τῶν διοικητικῶν ἥλθεν εἰς Φέζ καὶ εἶτα εἰς Κάιρον, ἐνθα
διέπην πολιγγυνούντων φιλόφρονος ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ σούλαγον Σε-
λαΐδην, οὗ καὶ θεός ἐγένετο. Καὶ ἴδοντες μὲν διστερὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ
ἴδιαν Σχολὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀλλὰ ἡγαγράσθη μετ' ὄλιγον ἐνεκα τῆς
ἐπιναληφθείσης διώξεως τῶν διοικητικῶν καὶ τὴν πόλιν τιάτην νὰ κα-
ταλήπῃ. Τὸ ἐντεῦθεν ἐπλανᾶτο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μέχρι οὗ ἀπέθανε
τῷ 1204 κατά τινας μὲν ἐν Παλαιστίνῃ κατ' ἄλλους δὲ ἐν Λιγύπτῳ.

Συνέγραψε πολλὰ ἔργα εἰς τὴν Ιουδαικὴν θεολογίαν ἀναφερό-
μενα⁴, σπουδαιότερον δὲ καὶ τῇ φιλοσόφῳ ιστορίᾳ διαφέρον είναι
τὸ ἐπιγραφόμενον δὲ «ὅδηγὸς τῶν πλανωμένων»⁵ (Moreh Nebū-
chîm)⁶. Ἐν τούτῳ σκοπεῖ δὲ φιλόσοφος ἐνθεν μὲν νὰ ἐρμηνεύῃ καὶ

¹ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 338. 726.

² Μνημονεύομεν τὰ εἰς τὸ Mischna συνιαχθέντα ἀραβικοὶ ὑπομνήματα,
ἅπιντα ζόντος ἥδη τοῦ συγγραφέως μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἑβραϊκὴν ὑπὸ τοῦ
Ἰουδα Charisi (περὶ τὸ 1194) καὶ τοῦ Σαμουὴλ Ιητοῦ Tibbon (περὶ τὸ 1202).

³ Τοῦτο συνετελέσθη περὶ τὸ 1190 καὶ μετεφράσθη ἐκ τῆς ἀραβικῆς εἰς
τὴν ἑβραϊκὴν ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ Ιητοῦ Tibbon (περὶ τὸ 1200) ἐξεδόθη δὲ πρὸ
τοῦ 1480 ἐν ἀγνώστῳ τόπῳ καὶ ὑστερον ἐν Βενετίᾳ (τῷ 1551) καὶ ἀλλαχοῦ
κατὰ μέρη. Τὸ ὅλον ἐξέδωκεν ἐν ἀραβικῇ καὶ γαλλικῇ γλώσσῃ μετὰ κριτικῶν
καὶ ἐρμηνευτικῶν παρατηρήσεων δὲ S. Munk ἐπιγραφόμενον «Le guide des
égarés, traité de théologie et de philosophie», ἐν 3 τόμ. Παρισ. 1859.
1861. 1866. Ἡ δὲ πρώτη λατινικὴ μετάφρασις (τῷ 1520) ἐπιγράφεται «Dux
seu director dubitantium aut perplexorum».

⁴ Τοῦ ἔργου ἡ ἀξία κεῖται μάλιστα ἐν τούτῳ, ὅτι παρώρμησε τὸν Ἰου-
δαίον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐποίησεν ἰκανούς, ἵνα μεταλαμπα-
δεύσωσιν αὐτὴν εἰς τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην.

διασαρφήσῃ τὰ σκοτεινά καὶ αἰσθητή τῆς ἀγίας Γ'ουαρῆς μέρη τὰ ἐν
εἰκότι καὶ μεταφραστικά πρωτογεγράμνει τὸ δὲ γὰρ ἐμπεδώσῃ φιλοσοφί-
κῶς καὶ δικαιολογήσῃ ἐπιμετρῶν τὰ τῆς ιουδαϊκῆς θρησκείας δόγματα.
Ἐνταῦθα δὴ διημάται, κατὰν καὶ οἱ "Ἄριστες ἀριστοτελικοί, ἀπὸ τῆς
ἀρχῆς καὶ" οἵτινες πολύτιμοι εἰναντίον τοῖς συγγράμμασι τῶν προφητῶν
κατατεθειμένη ἐμμενεῖσται τοιλλούς ὅπο τὸ περικάλυψα παραβολῶν
καὶ εἰκόνων· καὶ τοῦτο εἰδόγιος, διότι ἄλλος δὲν θὰ ήτο τοῖς πολλοῖς
προσιτή. "Ἐργον τοῦ πορφοῦ εἶναι γὰρ εὐσημένης βασιλέως διὰ τοῦ πε-
ρικαλύμματος· καὶ γὰρ ἀποκαλύψῃ τὸν λανθίνοντα τῆς ἀληθείας πν-
εῦνα· μῆς φιλοσοφίαν δὲ κατ' ἔργον τοῦ περικαλύπτοντος τὴν ἀριστοτελικήν".

2. Θεολαγία. "(Ο) Μαμιωνίδης ἀνζολούμενος εποίη τὴν ἐρμηνείαν τῶν
ἐκιρράσεων, ἃς οἱ προφῆται συνήθως μεταχειρίζονται περὶ τοῦ θεοῦ,
παρατηρεῖ ὅτι αὗται προσπίπτουσιν ὡς παρέχουσαι εἰκόνα ἀνθρωπο-
παθῆ. Δὲν ἔχουσι δ' ὅμιλος καὶ ἀλιθείαν οἵσεν καὶ ἀρχὰς φαίνεται
σημασίαν ἀλλ' εἶναι μεταφραστικὴ ἐκφράσεις, ἥπερ ἂς λανθάνει ή ἀλη-
θῆς ἔννοια τοῦ θεοῦ¹. Περὶ τῶν κατηγορημάτων δοξάζει ὅτι οὐδὲν
θετικὸν δύναται τῷ θεῷ γὰρ ἀπονεμηθῆναι. Λιότι γὰρ θετικὰ κατηγορή-
ματα εἶναι η̄ διάφορα τῆς θείας οὐσίας η̄ οὐχὶ διάφορα. "Ἄν μὲν
εἶναι διάφορα, εἶναι συμβεβηκότα τῆς οὐσίας ἐκείνης, ὅπερ δὲν συμ-
βιβάζεται τῇ ἔννοιᾳ τοῦ θεοῦ· διότι πρῶτον μὲν ὁ θεὸς οὐδὲν ἔχει
συμβεβηκός ἔπειτα δὲ εἰς τὴν ἀπόκλιτον τοῦ θεοῦ ἐνόηται δὲν ἀριθμεῖ
πλῆθος ἴδιοτήτων. "Ἄν δὲ πάλιν τὰ θετικὰ κατηγορήματα εἶναι ταῦτα
τῇ θείᾳ οὐσίᾳ, οὐδεμία διάφορη ἐν αὐτοῖς διαφορά, ἀφοῦ η̄ θεία οὐ-
σία εἶναι ὅλως ἀπλῆ· τότε πάντα τὰ θετικὰ κατηγορήματα τοῦ θεοῦ
θὰ κατήντων μόνον διάφορα ἀνόμιατα ἕνδος καὶ τοῦ αὐτοῦ δηλωτικά.
Οὕτω δ' ὅμιλος δὲν θὰ ήσαν ὅντας κατηγορήματα". "Οπότε λοιπὸν τὰ
θετικὰ κατηγορήματα οὔτε διάφορα εἶναι οὔτε τὰ αὐτὰ τῇ θείᾳ οὐ-
σίᾳ, ἔπειται ὅτι δὲν δύνανται γὰρ ἀπονεμηθῆσι τῷ θεῷ. "Αλλὰ πῶς

¹ Τὸν Ἀριστοτέλη ἐθεώρει, πλὴν τῶν προφητῶν, ὡς ἀνελθόντα εἰς τὴν
ὑπερτάτην τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως βασιλεῖδα. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, λέγει,
πρέπει γὰρ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις πάσης ἐπιστημονικῆς σπουδῆς. Οικεὶ perplex.
praeft. 5, 8.

² "Ο Μαμιωνίδης ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίαν τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα
τῶν «φιλοσόφων» Ἀλφαράβη καὶ Ἀβικέννα· προσάγει τὸ ἐπιχείρημα τοῦ πρώ-
του κιγοῦντος καὶ τὴν διάχρισιν τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου. Προσέτι δὲ
τὴν ὑπαρξίαν ὅντος ἀναγκαίου καὶ ἀπείρου.

³ Αὐτ. 1, 51, 53.

δρα ἡ Γραφὴ προσνέμει τῷ θεῷ ποικίλα κατηγορήματα; Τοῦ δυσχεροῦς τούτου ζητήματος διττὴν παρέχει ὁ Μαιμωνίδης τὴν λύσιν. Παρατηρεῖ δηλαδὴ ὅτι ὁ Νόμος προσαρμόζεται πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν πολλῶν (*Ioquitur Lex secundum linguam filiorum hominum*). ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ τότε μόνον δύνανται νὰ νοήσωσι τὸν θεὸν ὡς τέλειον, δταν προσνείμοσιν αὐτῷ τὰς τελειότητας τὰς ἐν ἑαυτοῖς ἢ ἐν ἄλλοις παρατηρουμέναις, ὁ Νόμος προσνέμει τῷ θεῷ τοιαύτας τελειότητας¹. "Ἐπειτα δὲ διὰ τῶν ποικίλων κατηγορημάτων θέλει ἡ Γραφὴ νὰ παραπτήσῃ τοὺς παντοίους τρόπους τῆς ἐπὶ τὸν κόσμον ἐπενεργείας τοῦ Θεοῦ." Ἐπειδὴ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα, ἀποκαλύπτεται ἐκεῖνος κατὰ διάφορον τρόπον καὶ ἐπομένως δύναται νὰ δινομασθῇ διὰ πολλὸν δινομάτου, ἀτινα σημαίνουσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ διάφορον τρόπον².

Μὴ κατορθώσας ὁ φιλόσοφος νὰ φιτάσῃ εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν θετικῶν κατηγορημάτων καταφεύγει εἰς τὰ ἀρνητικά. Δυνάμεθα, παρατηρεῖ, νὰ διορίσωμεν τὸν θεὸν μόνον δι' ἀρνητικῶν γνωρισμάτων ἀποφανόμενοι οὐχὶ τὶ εἴναι ἐκεῖνος ἀλλὰ τὶ δὲρ εἴναι. Πάντα δὲ τὰ δινόματα, δι' ὃν τὸν θεὸν δινομάζομεν, πρέπει νὰ ἐκδεχόμεθα ἐν ἀρνητικῇ ἐννοίᾳ. Λέγοντες ϕέρο³ εἰπεῖν τὸν θεὸν «Ὄν», πρέπει νὰ νοῶμεν οὐχὶ ὅτι ἔχει κατηγόρημα τὴν οὐσίαν ἀλλ' ὅτι εἴναι ψευδὲς ὅτι ὁ θεὸς δὲν ὑπάρχει· λέγοντες αὐτὸν ἔνα ἐπάναγκες νὰ νοῶμεν ὅτι δὲν εἴναι πολλά. "Ονομάζοντες τὸν θεὸν ζῶντα νοοῦμεν ὅτι δὲν εἴναι τι νεκρόν· δινομάζοντες δ' αὐτὸν δυνατὸν καὶ σοφὸν νοοῦμεν ὅτι δὲν εἴναι δεκτικὸς πόνου καὶ ἀδυναμίας καὶ ἀγνοίας· λέγοντες ἐκεῖνον αἰδίον νοοῦμεν ὅτι δὲν προηλθεν ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας καὶ τάλλα ωσαύτως. Μηδεὶς δὲ νομίσῃ ὅτι ἡ ἀρνητικὴ αὕτη τοῦ Θεοῦ γνῶσις εἶναι ἀνωφελής· διότι ὅσῳ μᾶλλον ἀποφάσκομεν καὶ ἀφιστάμεθα τοῦ Θεοῦ, τόσῳ τελειοτέραν γνῶσιν λαμβάνομεν αὐτοῦ. Βεβαίως ἡ ἀρνητικὴ γνῶσις ὑπολείπεται τῆς θετικῆς ἀλλὰ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ ὀφείλομεν νὰ στέργωμεν ἐκείνην, ὅπότε αὕτη δὲν εἴναι δυνατή". "Ἄλλος εἰ καὶ λανθάνει ἡμᾶς ἡ θεία οὐσία, ὑπάρχουσι καταφανῆ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὡς ποιητικῆς καὶ τελικῆς αἰτίας.

3. Κοσμολογία. "Ἐν τῇ περὶ κόσμου θεωρίᾳ ἀκολουθεῖ ὁ Μαϊμωνίδης τοῖς "Αραριν ἀριστοτελικοῖς. Πάντα, λέγει, τὰ ὄντα πλὴν

¹ 1, 26, 46, 58.

² 1, 58.

³ 1, 55, 58, 60.

τοῦ θεοῦ διακρίνονται εἰς τρεῖς τάξεις, ἵνα τὰς καχοφορισμένους νοῦς, εἰς τὰς ἀγενήτους καὶ ἀρθρώτους πληυράς σφράγις καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τὴν σελήνην γενητὰ καὶ φίλωτὰ σάρκας. Οἱ καχοφορισμένοι νοῦ εἶναι τὰ κινοῦντα αἵτια τῶν οὐρανίων σφραγῶν καὶ ἔκαστος ἔκεινον προΐσταται τῆς ἀντιστοίχου φρουρᾶς. "Οπος δὲ μὲν οὐράνια σφραγῖς οὗτος καὶ οἱ νοῦ ἔχουσι πρὸς ἄλλους σχέσιν ὑπαλληλίας, εἶναι ὁσαύτως ἐννέα, οἵτις προστίθεται ὡς δέκατος καὶ τελευταῖος ἐν τῇ τῶν νομάτῶν σειρᾷ ὁ ποιητικὸς νοῦς, ἔχων ἄμεσον δικαίον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους".

"Ἐπιλαμβανόμενος δὲ φιλόσοφος τοῦ Κηφάστου, ἃν δὲ κόσμος ὑπάρχῃ ἀΐδιος ή μή, παρατηρεῖ ὅτι παὶ τὸν Νόμον πάντα διὰ τοῦ θεοῦ ἐγένοντο ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ πατέρα ἀκολουθίαν δὲ κόσμος ἔχει ἀρχήν. Εἴκ τοῦ ἐναντίου ή μοισαϊκὴ φιλοσοφία ἀπορείνεται ὅτι ή τοῦ κόσμου αἴτια καὶ αἴτιος δὲ κόσμος ὡς ὅλον εἶναι ἀνισχός καὶ ἀτελεύτητος, ἀγένητος καὶ ἀνάλειθρος. Τῆς γνώμης ἐκείνης, πατέρης ήν δὲ κόσμος ἐδημιουργήθη καὶ ἔχει ἀρχήν, ὑπερμεγάντες οἱ ποιητικοὶ θεολόγοι ἴσχυρος ὅτι δύνανται γὰρ ἀποδεῖξαι πατέλ τῷπον ἐπιστημονικὸν καὶ προσῆγον δύτιος ἀποδεῖξεται. Τὰς ἀποδεῖξεις δῆμος ταύτας θεωρεῖ δὲ Μαρμονίδης ἥκισται ἀπαρκαῖς ὡς ἀραιδομένοις ἐπὶ ἀναποδείκτων καὶ ἀνυποστάτων προσποθέσεων. Λαντί τοῦ γὰρ ἐμπιείνωσι δηλαδὴ ἐν ταῖς μοισαϊκαῖς ἀρχαῖς ἀπενόμουται μεταφραστὰ ἀξιόματα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἀντιρριτικῶν ὑποθέσιον ἐπεχείρουσιν γὰρ ἀποδεῖξωσιν ὅτι δὲ κόσμος ἔχει ἀρχήν. Τοιαύτη δὲ δῆμος μέθυδος δὲν δύναται γὰρ ἔχει μέτιστον αὐτοτηρούτητος καὶ βιβιαστητος. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τὰς μοισαϊκὰς ἀποδεῖξεις τῆς τοῦ κόσμου ἀΐδιότητος ἀπορείνει ὠσαύτως ὡς ἀνεπιφερεῖς πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πράγματος εἰορχεῖται εἰς τὰ καθ' ἔκαστον καὶ ἀκολουθεῖ ἐνταῦθα ὅλως τῷ "Ἀλγαζέλῳ"¹. Όμοτε δὲ η ἀΐδιότης τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἀποδεικτή, πρέπει δὲ τοῦ Νόμου διδασκαλία, καθ' οὐν δὲ κόσμος ἐδημιουργήθη καὶ ἔχει ἀρχήν, γὰρ θεωρηθῇ, εἰ μή τι ἄλλο, τοῦλάχιστον ὡς πιθανή. Η δημιουργία λοιπὸν καὶ ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι ἀρθρον πίστεως καὶ οὐχὶ φιλοσοφτει ἀλήθεια, ἀφοῦ δὲν δύναται γὰρ ἀποδειχθῆ ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατοῦσα γὰρ ἀποδεῖξῃ τὸ ἐναντίον διφεύλει γὰρ ὑπολέψῃ τὴν τοῦ κόσμου ἀρχὴν τοῦλάχιστον ὡς δυνατήν². Εὖν δέ τοι δέ κόσμος ἀρχήν, δὲν συνάγεται

¹ 2, 4, 11.

² 1, 71, 2, 17.

³ 2, 16, 17.

ὅτι ἔχει καὶ τέλος, διότι τὸ ἐκ τῆς ἐκευθέρας βουλήσεως τοῦ θεοῦ προελθὸν ἐνδέχεται νὰ διατηρηται μείνει προσέτι δὲ δὲ οὐδεμίαν παρέχει λιτόφρανσιν περὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀποκείας¹.

4. Ἀνθρωπολογία.²Ο ἄνθρωπος συνέστηκεν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ εἶναι φύσει κακοσημημένος διὰ πέντε δεξιοτήτων, τῆς θρεπτικῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς φανταστικῆς καὶ τῆς δρεκτικῆς καὶ τέλος τῆς νοητικῆς.³ Η ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σώματος, χωριστὸς δὲ ἀπὸ τῆς φυχῆς ἑκάστης ὑπάρχει δὲ ποιητικὸς νοῦς, διτις εἶναι ἐνταῖς καὶ γενικὴ ὁμοιότης ἐπὶ τὰς φυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐπενεργοῦσαι καὶ τὸν δινάμειο νοῦν τῆς θεοφραστικὸν ἀντιφροῦσσα⁴. Διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ποιητικοῦ νοοῦ γίνεται δὲ προφητεία καὶ δὲ ἄλλῃ γνῶσις. Ο θεός διηλαδὺ ἐπενεργεῖ διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοοῦ ἐπὶ τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τοῦ νοοῦ ἐπὶ τὴν φαντασίαν, οὗτοι δὲ προύμαγεν εἰς προφητείαν. Ήστις νοῦτο ἀπαιτεῖται ἵνα δὲ ἀνθρώπος ἔχῃ ὑψηλὴν μόρφωσιν, ζειτοῦν φαντασίαν καὶ ἡθικὴν συγκρότησιν. Παιδιλιγίσιος τελεῖται καὶ δὲ φυσικὴ γνῶσις, ἥτις διαφέρει τῆς προφητικῆς οὐχὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸν βαθμόν. Ἐκ τοῦ διαφόρου τῆς θείας ἐπενεργείας τρόπῳ ἥρθηται δὲ εἰς τιμέεις διάκονισις τῶν ἀνθρώπων. Εὖλος δὲ τοῦ ποιητικοῦ νοοῦ θεία ἐπενέργεια συμβαίνει εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, γίνεται οὕτος σοφός· ἐάν δὲ συμβαίνει μὴ μόνον εἰς τὸν νοῦν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φαντασίαν, δὲ ἀνθρώπος γίνεται σοφὸς καὶ προφήτης· ἐάν δὲ συμβαίνει οὐχὶ εἰς τὸν νοῦν ἀλλὰ ἀπλῶς εἰς τὴν φαντασίαν, γίνεται κολιτικὸς καὶ νομοθέτης καὶ τὰ τοιαῦτα⁵.

Παντὸς κακοῦ, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ ἡθικοῦ, αἴτια εἶναι δὲ ὅλη πᾶσαι φθορὰ καὶ ἀτέλεια τῶν δυντῶν προέρχεται ἐκ τῆς ὕλης. Λότη εἶναι δὲ αἴτια τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου, τῶν κακῶν καὶ ὀμιλοτιῶν, τῶν ταπεινῶν ἐπιθυμιῶν καὶ παιθῶν. ΠΗθικὸν ἂραι ἔργον πρόκειται τῷ ἀνθρώπῳ νὰ καταστείῃ τὰ πάθη καὶ κρατήσῃ τῆς ὕλης· τοῦτο μὴ ποιῶν εἶγαι κακὸς καὶ διὰ τὴν κακίαν ἀδυνατεῖ νὰ κατίῃ τὴν ἀλήθειαν⁶. Ο ἀνθρώπος εἶναι κατ' ἔξοχὴν τὸ ὑποκείμενον τῆς θείας προνοίας. Διότι αὕτη, ἐνῷ ἐν τῷ ὑπὸ τὴν σελήνην κόσμῳ ἀγαφέρεται μόνον εἰς τὰ καθόλου, τ. ε. εἰς τὴν διατήρησιν τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, ἥτοι δὲν ἔκτείνεται εἰς τὰ καθ' ἔκαστον, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει-

¹ 2, 27.

² 2, 41. 38.

³ 2, 36.

⁴ 3, 8 καὶ 9.

φετικῆς ἐπεκτείνεται καὶ τὸ ποιῶμα θάνατον¹. 'Ο θεός γνιγόμεται κανὸν καὶ γενόμενον καὶ μη' πάσκωνθάνυ διενέπει πίναται ἢ' ἀγαθῆς τοῦ ἀνθρώπου. 'Ἄλλος οὖν ἡ ποίησις αὐτοῦ ἡ προσόμοια τοῦ θεοῦ περιβλάπτει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο θεός δὲν καθοδίζει ἐκ τῶν προτέρων τὸ ἄν τις θὰ γίνηται ἀγαθός ἢ μικρός ἀλλ' ἔπιτιστει τοῦτο εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἑκάστου καὶ διερίζει πατέρα τὸ προσῆρχον². 'Ἐκ τῆς ἐξαιρέστοι δ' ὅμως οὐτέ τοῦ πνεύματος προνοίας τοῦ θεοῦ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ οὔτε πίνεται τὰ λοιπὰ σὺντο ἔχοντα ποιητάν τὸν ἀνθρώπου καὶ χάριν αὐτοῦ ἐδημιουργήθησαν³. Έναυτον ἔχει τὸν ποιητὸν ἐν βασικῷ καὶ ἐποιήθητον τὸν θεοῦ χάριν αὐτοῦ τούτον⁴.

'Ἐλος καὶ σκοτὸς ποιάσται τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τελεότης ἢ τε πορτατικὴ καὶ ἡ ἀθητικὴ καὶ ἡ νομική. 'Ναύτοιον τῆς τελεότητος εἶδος εἰναιοίς διανοητικαὶ ἀρεταῖ, δι' ἀλλ' ἡ ἀνθρωπία; προφέται πρὸς τὸν θεόν καὶ ἀφοσιωταὶ παντὶ αἰώνι τοῖς τὴν ἀστοικίην ἀλλήλουν. Εἰς δὲ τὴν τελεότητα συντελεῖ ἡ τομήσι καὶ ἡ τοῖς βασικοῖ ἐπιπλόοι τοῦ ἀνθρώπου⁵ δ' εντεββήσεις πρέπει πολλάτας νὰ ἔηι μόνος καὶ συντελεγμένος εἰς ἑαυτόν, μόνον δ' ἐιρήνην εἶναι ἀνέργοι, νὰ ἀγαποτελέσται μετὰ τῶν ἀνθρώπων⁶. 'Η τελεότης, οὕτως ποιάται νὰ ἐπιδιωκται χάριν ἑαυτῆς, ποιεῖ τὸν ἀνθρώπου μετὰ θάνατον ἀνικόγυος τοῦ βαθμοῦ αὐτῆς κοινωνὸν τοῦ ποιητικοῦ νοῦ, 'Ἐκαίσταρ ἔστι θητῶν ἀπόκειται νὰ σώσῃ ὡς οἶν τε πλεῖστον τῆς ἑαυτοῦ φύσεως προμήγον τὸν γοῦν διὰ τῆς φιλοσοφίας⁷.

5. **Ἐπίδρασις τοῦ Μαϊμωνίδου.** 'Η διδασκαλία τοῦ Μαϊμονίδου⁸ ἔσχε μὲν μεγάλην ἐπὶ τοὺς ποιητούς; αἴτιον ὅποτε ἀλλὰ καὶ ἐπήγειρε πάλιν σπρόδυος διαμάχης καὶ ἔριδας. Λιότι ἡ ἀπόρριψη, ἥτι-

¹ Εἰ καὶ ἡ πρόνοια ἔξικνεται εἰς πάντα τὰ ἔλλογα, ὅμως διεργίεται κατὰ βαθμούς. Είναι δηλαδὴ ἀνάλογος πρὸς τὸν πατέραντα ἑκάστηρ νοῦν· διαρμέζων είναι ἡ μοῖρα τοῦ νοῦ, ἣν ἔκαπτος κέπτηται ἐκ τῆς φύσεως καὶ διδίας σπουδῆς, τοσούτῳ μετέζων ἡ περὶ αὐτοῦ πρόνοια. 3, 18.

² 3, 17, 18.

³ 3, 18.

⁴ 3, 51, 3, 54.

⁵ Σημειωτέον ὅτι τὸ δίδαγμα τοῦτο ἐπέδρασεν ματερούν ἐπὶ τὸν Σπινόζαν, οὗ ἡ ἐν τῷ δια βιβλίῳ τῆς Ἡθικῆς θεωρίᾳ τῆς ἀθανασίας ὑπομιμήσκει τὸν Μαϊμωνίδην. Τὴν δ' ἀθανασίαν τοῦ σώματος ἐκλαμβάνει ὡς ἀρθρον τίτανος, διπερ ὡτε νὰ καταπολεμήθῃ ἐπιτρέπεται ὡτε νὰ ἀνερευνηθῇ δύναται.

⁶ "Ἐπιθ. I. Münz, Die Religionsphilosophie des Maimonides und ihr Einfluss, 1887. — D. Vellin, Maimonides, 1903. — L. Lévy, La Méta physique de Maimonide, 1905. — J. Müntz, Moses ben Maimon., 1912. —

νπάρχει ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς πίστεως γνῶσις καὶ δτὶ εἰς ταύτην, ἐφ' ὅσον εἶναι βεβαιωτάτη, πρέπει νὰ ὑποχωρῇ ἢ κατὰ γράμμα ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν, ἐφάνη πολλοῖς ὁμοίοις ως ἀσύγγνωστος τοῦ κύρους τῆς ἀποκαλύψεως προσβολῆς, ως ἀπειπόλησις τῆς ἀγίας Γραφῆς εἰς τοὺς "Ἐλληνας, ως ἀνατροπὴ τῆς ἀσφαλοῦς βάσεως. Ἡ διάφορος ἐρμηνεία τῶν συνήθων χαρακτηρισμῶν τῆς θεότητος καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἢ μεταφρονή ἐντὸν θαυμάτων ἐκδοχή, ἢ ἀναζήτησις τῶν λογικῶν αἰτίων τῶν νόμων, ταῦτα πάντα ἐθεωρήθησαν ως κίνδυνος τῆς θρησκείας. Ἀλλ' ἢ σφροδότης καὶ βιαία τῆς θεωρίας ταύτης καταπολέμησις ἡς μυστισμῶν αἰρέσεως δὲν διεκώλυσεν ἀλλὰ τούναντίον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικρατησίαν αὐτῆς καὶ ἐπόρισε τοῖς συγγράμμασι τοῦ Μαϊμωνίδου ἀγιανταγώνιστον κῦρος παρὰ τοῖς ἐν τῇ Δύσει καὶ τῇ "Ἀνατολῇ" Ἰουδαίοις. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Χαΐστιανῶν φιλοσόφων ἐτιμῶντο πολὺ τὰ ἔργα ἐκείνου.

"Ἐκ τῶν πολλῶν Ἰουδαίων τῶν ὑποστάντων τὴν ἐπίδημαν τοῦ Μαϊμωνίδου καὶ συνταξάντιων ὑπομνήματα εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἢ εἰς ἀριστοτελικὰ συγγράμματα σπουδαιότεροι εἶναι οἱ Ἑβραῖοι Φαλακούνέρα (1225—1290) γράμματα πλὴν ἄλλων¹ ὑπόμνημα εἰς τὸν «Οδηγὸν τῶν πλανητικῶν»· ὁ Ἰωσήφ Καύστρι († 1350) συντάξεις ἰστοτοῦς ὑπόμνημα τοῦ αὐτοῦ ἔργου· ὁ Λέοντης Γερσονής (Levi ben Gerson, 1288—1344) συγγράμματα πλὴν τῶν ὑπομνημάτων θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἔργων «Milliamothi Adonai»² ἐπιγραφόμενον καὶ ὃν παπαρεμφερὲς πρὸς τὸν "Οδηγόν"³· ὁ Λαζαρῆς ιεροῦ Ιωσαήλ συγγράμματα ὑπομνήματα εἰς τὸ εἰρημένον ἔργον τοῦ Μαϊμωνίδου καὶ εἰς συγγράμματα "Ἄράβων φιλοσόφων, ἀτινα ὑπομνήματα σφέζονται ἐν γειρογυράφῳ.

"Αξιόλογος ἐγένετο ὁ ἐκ Νικομηδείας Ἄραρθρος ιεροῦ Εἰλία συντελέσις τῷ 1346 τὸ ἔργον αὐτοῦ «Ez-Chaim» (τὸ δένδρον τῆς ζωῆς)⁴, ὅπερ ἔτυχε πολλῆς τιμῆς. Οὗτος ὑπερμαχῶν τῆς δογματικῆς τῶν Κα-

Fr. Kuntze, Die Philosophie Salomon Maimons, 1913.—L. Roth, Spinoza, Descartes and Maimonides, 1924.—Überweg—Geyer 727.

¹ Τὸ σύγγραμμα τοῦ Φαλακούνέρα «Προπαδεία τῶν ἐπιστημῶν», ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βερολίνῳ, τῷ 1902, ὑπὸ τοῦ M. David.

² Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1560 καὶ ὑστερὸν τῷ 1866.

³ Ὁ Γέρσων στοιχῶν τῷ Ἀβερρόῃ καὶ τῇ ἀριστοτελικῇ θεωρίᾳ ἀρνεῖται τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν καὶ παραδέχεται ἀτίδιον πρώτην ὕλην, ἥτις ως παντὸς εἶδους ἀμοιρος δύναται νὰ ὀνομασθῇ «μηδέν».

⁴ Ἐξεδόθη τῷ 1841 ὑπὸ Delitzsch καὶ Steinschneider.

Ε.Γ. Π.Κ.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ουδεν δικαιούεται τοις φιλοσοφοῖς· αὐτὸι μήτεραν τοῦ Παρθενίους καὶ σὴν αὐτοῖς τὸν Μαρτυρίδην διτυπώνει τὴν πομπὰν τοῦ διὰ τῆς φιλοσοφίας πειράτην δὲ γένεται θεολογοῦ τὸν τῆς αβοτικῆς δόγματος κατὰ τῶν ἐπιβλαστῶν τῆς φιλοσοφίας ἀπόδοσιον. Ἀλλά εἰ καὶ διαφορεῖ ἐν πολλοῖς πρᾶσ τὸν Μαρτυρίδην, ὅμως παραπομένῃ αὐτῷ κατὰ τὰ κριτήτατα.

Κατὰ τὸν 15^{ον} αὐτοῦ ὁ *Schematob. Iesu. Iosef* ὁ αυτοβίβλιος (μετὶ τὸ 1440) διτυπώνεται τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν αὐτὸι ίδιοι τοὺς πρωτοπελίκοντα μάκιον δὲ τὸν Μαρτυρίδην.¹ Οὐ δὲ τόδε αὐτοῦ *Iosaphat. Iesu. Schematob.* μαζολεῖτο μοῦ τὸν Πίλιον τοῦ Ἀστορούτονος, εἰς τὸν ἔγχριψαν βιβλίναριτον προσάρτητον πού τὸν Πίλιον τοῦ Ἀστορούτονος καὶ παρέγραψε τὸ Κεβαὶ Εβραῖον (Επομένη τοῦ θεοῦ) ἀπόδοτον τῷ 1556. Οὐ συγγραφής αὐτῷ τὸν Ἀστορούτονος τὸν Ἀστορούτονος καὶ παρασέμεντος συγγράψει τὸν Μαρτυρίδην ἡντὶ πάθητον. Οὐ τούτοις πούσις *Schematob. Iesu. Iosef* ὁ αυτοβίβλος μητρόφρενος βασιλικότητος τοῦ τὸν Θεοφύγον τῶν πλανητάριον.

¹ Ωσπάτιος ἑρμηνέαριον ὁ Ἰωάννης († 1430), ὁ Αἰγαίοφιλος (1437—1508) καὶ ὁ οὗτος αὐτοῦ Λευτέρης οὐδὲν πούτοις διάλογοι² ἔμφαγονται τὴν ἐπὶ τὴν διανόητον τὸν Τορδούτον γείδοντον τοῦ μητρούτοντος πλωττομοῦ,

¹ Η συγγραφὴ αὐτοῦ ἐπεγράφετο *Epitomē* (διδασκαλία τῆς πλοτεως) καὶ ἔξεδόθη ἐν Φερράρᾳ τῷ 1556.

² Οἱ διάλογοι ἔξεδόθησαν τὸ πρῶτον ἵταλιστι καὶ ἐμεγράφοντο *Diadogi di amore composti per Leone Medico, di nazione Hebreo, et dipesi fatto christiano*, ἐν Ρώμῃ 1535. Φαίνεται δὲ ἐπέδρασεν αὐτὸι ἐπὶ τὸν *Σπινόζαν*. *Ἐπιθ. B. Zimmels, Leone Hebreo, 1892.*